

Милан С. Ајџановић*
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду

УДК 811.163.41'373.611
DOI: 10.19090/gff.2019.2.179-194
Оригинални научни рад

НОМИНАЦИЈА КРУШКЕ У РЕЧНИКУ СРПСКОХРВАТСКОГА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА**

У раду се анализирају различити називи превасходно за плод дрвета крушке, али и за саму биљку, забележени у *Речнику српскохрватскога књижевног језика*. Од 109 забележених назива за крушку семантичко-деривационој анализи подвргнуто је њих укупно 106. У анализираној грађи се, међу 29 издвојених суфикса, као најпродуктивнији јављају форманти *-ача* (25 деривата) и *-ка* (22), и иначе високофреквентни у творби именица, док су међу особинама које су генерисале извођење најфреквентније оне које се тичу времена дозревања плодова и њихове конзумације те њихове боје. Добијени резултати упоређени су с онима до којих смо раније дошли проучавајући називе за јабуку и шљиву, при чему се показало да се може говорити о својеврсној опозицији међу именованима за ове три врсте воћа: док су називи за јабуку и крушку у великој мери подударни, у 19 наврата чак и исти, они за шљиву им се супротстављају, како употребљеним творбеним моделима тако и продуктивношћу појединих мотивационих импулса.

Кључне речи: крушка, *Речник српскохрватскога књижевног језика*, суфиксални деривати, сложенице, семантичко-творбена анализа.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1.1. Несумњиво је да је воће, како данас тако и од искона, једна од најважнијих врста намирница, неизоставни човеков пратилац, чији се значај не огледа само у његовој прехранбеној и нутритивној вредности, већ и у месту које оно заузима у човековој нематеријалној баштини. Међу различитим врстама воћа, чији број, према неким проценама, износи око

---

* ajdzanovic@ff.uns.ac.rs

** Овај рад представља део истраживања у оквиру пројекта Стандардни српски језик (178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2.000, бројем родова нарочито се истичу поједине породице, међу којима је породица ружа (*Rosaceae*) једна од најистакнутијих. Заправо, да би се јасно видело колики је економски, прехранбени и сваки други значај ове једне од географски најраспрострањенијих и за човека најважнијих биљних породица, навешћемо само неке родове међу воћкама стаблашицама који су њени познатији чланови: бадем, вишња, дуња, јабука, кајсија, трешња и шљива. Будући да смо се раније већ бавили номинацијом јабуке (Ајџановић, 2018) и шљиве¹, овом ћемо се приликом посветити именовану трећег члана својеврсног воћног тријумвирата² – крушке (*Pyrus*), још једног представника рода дрвенастих биљака из породице ружа.

За разлику од јабуке – када је у питању српски језик³ и народна култура, по много чему посебне, чак јединствене биљке – лексема *крушка* семантички је сразмерно сиромашна: у *Речнику српскохрватскога књижевног језика*⁴ под овом одредницом дата су само два различита значења: 'листопадна дрвенаста биљка из пор. ружа с јестивим плодовима, који имају облик округластог конуса; плод таквог дрвета' и 'направа, предмет у облику таквог плода'. Међутим, слично вишереферентној јабуци, а на супрот једнозначној шљиви⁵, крушка се јавља као део већег броја фразема.⁶

С друге стране, уколико се у виду има разноврсност која постоји међу савременим сортама крушака, као и чињеница да је ова биљка на просторима Европе гајена још у римско доба те да је она један од вишевековних

¹ Реферат о номинацији шљиве у српском језику прочитан је 6. 6. 2019. на XIX састанку Дериватолошке комисије Међународног комитета слависта (Минск, Белорусија) и предат је у штампу.

² За потврду да давање оваквог, хијерархијски повлашћеног положаја овим трима биљним врстама није ствар (само) ауторових (прехранбених) преференција, види нпр. Јошић, 2013.

³ Сама реч *јабука* у Речнику се даје са седам различитих значења и као део већег броја фразема (исп. Ајџановић, 2018).

⁴ У даљем тексту РМС, при чему ћемо све лексикографске дефиниције давати управо из тог речника.

⁵ 'Једнозначној' барем када је у питању РМС, у којем се не даје данас сасвим обично значење 'масница'.

⁶ Изр. *чекати крушке на врби* 'чекати нешто што се не може остварити'; *као гњиле крушке* (нпр. *падати*) 'у великом броју'; *као с крушке* (нпр. *одговарати*) 'нељубазно, набусито (одговарати)'; *није с крушке пао* 'није луд'; *о крушку (кога)* 'обесити (кога)'.

пратилаца Словена,⁷ који је нашао своје место и у њиховој традиционалној материјалној и нематеријалној култури, јасно је да су овакав њен значај и диверзитет морали имати одраза и у српском језику.

1.2. И заиста: у РМС даје се следећих 109 лексема, већином јасно мотивисаних изведеница, чији је денотат каква крушка или, најчешће, плод те биљке: *ангирача, арапка, бергамка, видовача, висуљак, водењак (= водењача)*⁸, *водењача (= водењак), господњача, госпођинка, дивљака, дробника (= дробница), дробница (= дробника), жерменка, жетвенка, житњача, жутина, жутица, звонача, зимаја (= зимњача), зимњача (= зимаја), ивовача, илињача, инџирица, јагодњача, јерибасма, јесенка (= јесењача), јесењача (= јесенка), јечмача (= јечмењача), јечмењача (= јечмача), кадуманка, камењача, карамут, квасница, квргаја, кимовка, клаповка, кожарка, козјача, крвавка, криводришка, крушчић, леонка, лимунка, лубеничарка, маслара (= масларка), масларка (= маслара), медењача, медник, медница, медњак, мекуша, мирисавка, михољача, мушкатуља, огњилача, озимача (= озимњача), озимњача (= озимача), округлица, пастрмка, пегавица, петровача (= петровка = петровњача), петровка (= петровача = петровњача), петровњача (= петровача = петровка), печенка, питомка, пљускавац, пљускача, пљуцара, поатовка, позница, поморанџиница, поповача, прудњача, шиеничарка, раница, решетарка, руменка, свилајица, седак, сивенка, сланопађа, такиша, тамјаника, тамјануша, тврдија (= тврдокорка), тврдокорка (= тврдија), тепка, тептедарка, тизон, тиквара, тиквењача, тиквичарка, тиквичица, тинсара, топузара, топузлија, трновача, фунтарка, царевка, црвенка, црвењача, шакача, шаманка, шареника, шекелка, шербетлија, шећерка, шећеровача, штедљивка.*

1.3. Дакле, предмет нашег истраживања јесу све лексеме којима се у РМС – без обзира на порекло извора коришћених у речнику, као и на евентуалне квалификаторе који се дају уз њих – означава плод и/или стабло крушке, док му је циљ (а) да забележене лексеме попише, (б) оне мотивисане и с прозирном мотивацијом творбено анализира те (в) да открије и особине које су послужиле као својеврсни мотивациони импулси за грађење датих

⁷ О томе сведочи и назив за крушку, који је у свим словенским језицима исте етимологије (исп. белоруски: *груша*, бугарски: *круша*, македонски: *круша*, пољски: *grusza*, руски: *груша*, словачки: *hruška*, словеначки: *hruška*, украјински: *груша*, чешки: *hrušeň*).

⁸ На овај ћемо начин означавати релативно бројне истозначне називе.

изведеница. Коначно, (г) добијене резултате упоредићемо и контрастирати с онима до којих смо дошли бавећи се номинацијом јабуке и шљиве, при чему ћемо покушати да изведемо и неке општије закључке.

2. АНАЛИЗА

2.1. Међу горенаведеним називима за крушку највећи део чине они који су погодни за семантичко-деривациону анализу: њима су прозирни и мотиватор и употребљени творбени поступак, те ће у наставку рада и бити подвргнути овој врсти анализе. Да бисмо добили прецизније податке везане за продуктивност суфикса, приликом анализе навешћемо, посебно их истичући, и оне деривате којима је јасно уочљив формант, али не и мотиватор (нпр. *седак*), или пак оне где је суфикс употребљен као средство за морфолошку адаптацију (нпр. *поатовка*). Изузетак, наравно, представљају они називи који су немотивисани, каквих је свега⁹ три (*јерибасма*¹⁰, *карамут*, *тизон*).

Такође, као што смо већ навели у Ајџановић, 2018, оно што веома илустративно показује јасну везу и сличности које владају између именовања крушке и јабуке јесте чињеница да међу њима чак њих 19 као референт има и јабуку и крушку (*зимњача*, *илињача*, *јесењача*, *лимунка*, *медењача*, *мекуша*, *михољача*, *озимача*, *петровача*, *петровка*, *петровњача*, *питомка*, *тамјаника*, *тиквара*, *црвенка*, *црвењача*, *шареника*, *шербетлија*, *итедљивка*). С друге стране, само једна лексема (*трновача*) може означити и крушку и шљиву, што је такође индикативно за међусобни однос који влада међу називима за три дате врсте воћа.

2.2. Међу анализираним називима налазе се три композите: једна је добијена чистом композицијом (*криводришка*), а две сложено-суфиксалном творбом (*сланопађа*, *тврдокорка*) помоћу спојног вокала. Као творбени формант код потоњих употребљен је суфикс **-ја**, односно **-ка**.

2.2.1. Такође, само се именовање *настрмка* (’крушка којој је кожа сва ишарана’) може сматрати резултатом семантичке деривације, у основи које је метафора.

2.3. Сви остали називи за крушку – имајући у виду ситуацију присутну код именовања јабуке и шљиве, нимало неочекивано – представљају

⁹ Исп. Ајџановић, 2018.

¹⁰ Као етимологију овог назива Н. Јошић (2013: 153), позивајући се на А. Шкаљића, даје тур. *yere basmaz* ’оно што на земљу не пада’.

суфиксалне деривате, који су изведени, сада помало неочекивано, имајући у виду именовање јабуке и шљиве (21 суфикс, односно 18), са укупно чак 29 творбених форманата, које ћемо дати узбучене.

2.3.1. И иначе не одвише продуктиван, сложени суфикс **-ав(а)ц** у грађи је потврђен само једном, у девербативу *пљускавац*, којим се, како штуро стоји у РМС, означава врста крушке. Претпостављамо, међутим, с обзиром на значење мотивног глагола (*пљускати*), да је у питању крушка чији плод одликује неуобичајена сочност.

2.3.2. За суфикс **-аја** И. Клајн (2003: 25) наводи, помало необично то формулишући, да се јавља 'углавном у данас ретким изразима из сеоског амбијента' (нпр. *криваја*, *лудаја*, *суваја*), те би се и два забележена примера, *зимаја* ('зимњача, зимска јабука, крушка') и *квргаја* ('врста крушке по којој су као мале кврге'), могла сместити у ту прилично широку семантичку скупину. Иако облик обама дериватима као извесне мотиваторе сугерише именице (*зима*, *кврга*), значење првог даје нам за право да ту улогу доделимо и одговарајућем придеву.

2.3.3. Суфикс **-ајица** И. Клајн (2003: 122) одређује као данас практично мртав, и наводи да има десетак потврда у Вуковом *Рјечнику*, одакле их преузима и Маретић. И заиста: једини пример (*свилајица*) преузет је управо из *Рјечника*, при чему се он дефинише само као 'врста крушке', те нам мотивациони импулс остаје замућен,¹¹ мада је скоро извесни мотиватор именица *свила*.

2.3.4. Једина несумњива изведеница у грађи добијена суфиксом **-а̄к** јесте деадјектив *водењак*, којим се означава 'врста водене крушке'. Поред овог назива, као могући представник истог творбеног модела јавља се и именица *медњак* 'врста крушке' (*медни* + **-а̄к**), која, међутим, може бити мотивисана и именицом *мед*, на коју је додат сложени суфикс **-њ̄а̄к**.¹²

2.3.5. Високопродуктивни суфикс **-(а)к** у грађи има свега једну потврду (*седак* 'врста крушке која се једе кад почиње гњити'), преузету из Вуковог *Рјечника*. Иако је одговор на питање о употребљеном суфиксу

¹¹ У Јошић, 2013 овај пример се не даје.

¹² О недоумицама везаним за могућу двоструку мотивацију у сличним примерима види више у Клајн, 2003: 35–36.

свакако јасан, остаје непрозиран мотиватор, будући да не налазимо ниједну реч која би значењски могла одговорати тој улози.¹³

2.3.6. Суфикс **-ака** И. Клајн (2003: 16) одређује као јединачан, с потврдом у деривату *дивљака*, те не чуди што је у нашој грађи управо то једини назив добијен помоћу датог суфикса.

2.3.7. С једном је потврдом у анализираном корпусу и суфикс **-анка**, који је послужио за грађење именице *шаманка*, којом се у РСМ означава, опет крајње уопштено, 'врста крушке'. Ипак, у Јошић, 2013 као мотиватор идентификује се топоним Шам, који представља турски назив (тур. *Şam*) за данашњу Сирију или Дамаск.

2.3.8. Суфикс **-ара**, чест првенствено у грађењу десупстантива и девербатива (Клајн, 2003: 47), забележен је у пет лексема (*маслара*, *пљуцара*, *тиквара*, *типсара*, *топузара*), чије се значење, најчешће, налаже, без изузетка одређује као 'врста крушке', док се, очекивано, ниједан од деривата не наводи у Клајн, 2003. Ипак, дате су речи, без икакве сумње, изведене од именица (*масло*, *тиква*, *типса*, *топуз*) и глагола (*пљуцати*), чиме се указује на карактеристичне особине плодова, које се тичу њиховог облика (*тиквара*, *топузара*), сочности (*пљуцара*), структуре (*маслара*), или пак укуса (*типсара*¹⁴).

2.3.9. Суфикс **-арка** у шест наврата је послужио за грађење назива за крушку (*кожарка* 'врста крушке (плода) која има тврду кору', *лубеничарка* 'врста крушке', *масларка* '= маслара', *пшеничарка* 'врста крушке која сазрева у време пшеничне жетве, житњача', *тиквичарка* 'врста крушке која има облик тиквице', *фунтарка* 'врста крупне крушке (тешка око једне фунте)'). Будући да се и иначе овај суфикс спаја с именичким основама (исп. Клајн, 2003: 139), не чуди што су свих шест деривата десупстантиви. Иако И. Клајн наводи да се овај суфикс јавља у мањем броју речи, без одређеног значења, чињеница да он ниједан од шест анализираних деривата не даје у својој монографији сведочи да тај број речи и није нужно (толико) мали. С друге стране, Клајнова опаска да је суфикс чест у зоолошким и ботаничким терминима у потпуности је у складу са стањем забележеним у нашој грађи.

2.3.10. Суфикс **-ача** и код именовања крушке (исп. Ајџановић, 2018) показује се као изузетно продуктиван: чак 25 изведеница, највише у односу на

¹³ Облички би то, додуше, могао бити придев *сед*, -а, -о, с којим, међутим, не видимо никакву значењску везу.

¹⁴ У Јошић, 2013 *типса* се изједначава са *типсом*.

друге форманте, добијено је његовим додавањем на различите творбене основе (*ангирача* 'врста слатке крушке', *видовача* 'воћка и њен плод (јабука, крушка, трешња) која о Видову дне дозрева', *водењача* 'врста сочне крушке', *господњача* 'врста крушке која сазрева о Госпођину дне', *житњача* 'врста крушке која сазрева у време жетве', *звонача* 'врста крушке', *зимњача* 'зимска јабука, крушка', *ивовача*, *илињача* 'јабука и крушка која доспева о Илиндану', *јесењача* 'врста воћа које сазрева у јесен (крушка, јабука, смоква и сл.)', *јечмача* 'крушка која доспева кад и јечам', *јечмењача* '= јечмача', *камењача* 'врста крушке', *козјача* 'врста крушке', *медењача* 'врста крушке; врста јабуке', *михољача* 'врста воћака (крушке или јабуке) које сазревају о Михољдану', *огњилача* 'гњила крушка (која се не може јести док не угњили)', *озимача* 'јабука или крушка која дозри пред зиму или се чува за зиму', *петровача* 'назив за јабуку, крушку, смокву која сазрева о Петровдану', *пљускача* 'врста воденасте крушке', *поповача* 'врста крушке', *прудњача* 'врста ситне, тврде крушке', *трновача* 'врста летње крушке, дивља крушка *Pirus piraster* и *P. silvestris*', *црвењача* 'врста јабуке или крушке црвене коре', *шакача* 'врста крушке').

Иако се посматрани суфикс везује с глаголским, именичким и придевским основама, међу забележеним именицама представник девербатива могла би бити само именица *пљускача* (< *пљускати*), док су десупстантиви нешто бројнији (*ангирача* < *ангир* 'пастув', при чему нам је непозната сема која је иницирала деривацију; *звонача*, *јесењача*, *јечмача*, *шакача*). Остатак назива добијен је од придевске основе, мада се код образовања попут *петровача*¹⁵ (и не само њих) не може искључити ни именички мотиватор (исп. Клајн, 2003: 66 и Ајџановић, 2018: 236).

Два образовања захтевају посебан осврт: у *огњилача* мотиватор је непознат, будући да РМС не даје ни одговарајући глагол ни одговарајући придев, мада бисмо ми ту идентификовали радни придев *огњио, -ла, -о, док се код *прудњача* као могући мотиватор обликом (нажалост, због оскудне дефиниције дате уз крушку, не знамо да ли и значењем) намеће непотврђени

¹⁵ Иако се у Јошић, 2013 *ивовача* изводи од именице *ива*, чињенице да овај дериват обликом подсећа на представнике продуктивног модела 'редуковани назив празника + -ача' и да је на једном делу нашег језичког простора Свети Иво други назив за Светог Јована остављају могућност да је у питању заиста придев *Ивов* као мотиватор. Нажалост, не знамо ништа поближе о овој крушци, нити време сазревања, нити средину у којој обично расте, тако да немамо ни разрешење ове недоумице.

релациони придев *прудни, -а, -о (< *пруд* 'нанос песка, шљунка који често допире изнад површине мора, језера и река, спруд') или пак придев истог облика у значењу 'који пруди, користан'. Предност бисмо ипак дали првом придеву и/или именици, јер се у РМС, с потврдом из Вуковог *Рјечника*, даје и лексема *прудика* 'шибљика која на пруду изникне'.

2.3.11. Суфикс **-енка** не даје се у монографији Клајн, 2003. Међутим, у дериватима *жетвенка* ('врста ране крушке') и *сивенка* ('врста крушке (дрво и плод)'), због облика и значења датих назива за воће, управо бисмо тај суфикс идентификовали, као и именичку (*жетва*) и придевску основу (*сив*, -а, -о), како се то чини и у Јошић, 2013: 167. С друге стране, не можемо у потпуности одбацити ни могућност да су у обама случајевима као мотиватори послужили придеви на *-ен*, од којих је први потврђен (*жетвен*, -а, -о), док би други (*сивен, -а, -о) постојао као могућност с обзиром на модел потврђен паровима *мио–милен*, *мали–мален*, *храбар–храбрен*.

2.3.12. Слабопродуктивни суфикс **-ењача** у грађи је заступљен само једном, десупстантивом *тиквењача* ('врста крушке која има облик тикве'), баш као и, иначе знатно продуктивнији, формант **-ија**, чији је једини представник деадјектив *тврдија* ('крушка тврде коре').

2.3.13. Са трима потврдама у грађи, двама дериватима добијеним од придева (*дробника* 'дивља крушка' [< *дробан*, -бна, -о 'ситан'], *шареника* 'врста јабуке и крушке') и једним од именице (*тамјаника* 'а. врста јабуке, б. врста крушке'), суфикс **-ика** показује се као умеренопродуктиван у именовану крушке. Занимљиво је да чак два од ових назива означавају и плод јабуке.

2.3.14. Вишезначни и продуктивни суфикс **-ина** бележимо само у деривату *жутина* ('врста крушке'), којим се, претпостављамо без обзира на дату речничку дефиницију, означава крушка изразито жутог плода.

2.3.15. Судаћи по примерима које даје И. Клајн (2003: 122–123), суфикс **-иница** можемо одредити као безмало једнозначан: њиме добијени деривати данас пре свега представљају творбене архаизме којима се означава супруга мушкарца означеног мотивном именицом (нпр. *пашиница*, *протиница*). Отуд дериват *поморанџиница* ('крушка која је налик на поморанџу') представља јединствен отклон у односу на семантику осталих деривата на *-иница*, те је овде можда у питању ипак придев на *-ин* као мотиватор и на њега додат суфикс *-ица*.

2.3.16. Деминутивни суфикс **-ић** потврђен је у умањеници *крушчић*, којом се означава мало дрво крушке. Занимљиво је да ово образовање, које се

не даје у Клајн, 2003, представља један од посве ретких деминутива на *-ић* несумњиво добијених од именица женског рода (исп. Клајн, 2003: 108).

2.3.17. Високопродуктивни суфикс *-ица* у анализираној грађи јавља се осам пута, у шест деадјектива (*дробница* 'дробника', *жутица* 'врста жуте јабуке, крушке', *округлица* 'врста крушке *Pirus communis*', *пегавица* 'врста крушке (с пегамма по себи)', *позница* 'позна воћка (трешња, крушка и сл.)', *раница* 'супротно од *позница*') и два десупстантива (*инџирица* 'врста крушке', *тиквичица* 'врста крушке која има облик тиквице'). Оваква његова, релативно ниска, фреквенција међу називима за крушку може се објаснити на исти начин као и када је у питању именовање јабуке: будући да је он најчешћи као деминутивни и моциони формант, у именовању воћа у првој функцији не јавља се никако, а у другој само по изузетку. Ипак, управо је деминутив, заправо резултат двоструке деминуције, лексема *тиквичица* (< *тиквица* < *тиква*), и по том је јединствена у нашем корпусу.

2.3.18. Дериват *такиша* ('врста крушке ситног плода') једини је назив за крушку добијен суфиксом *-иша*. Иако И. Клајн (2003: 125) даје овај именички суфикс у својој монографији, међу моделима и значењима које наводи није и ово, где је суфикс пре свега граматички, а не лексички формант (< тур. *tah-*, *tahin* [Јошић, 2013: 107, 168]).

2.3.19. Суфикс *-ка* има чак 21 потврду: 11 десупстантива (*арапка* 'врста крушке', *бергамка* 'врста крушке', *жерменка* 'врста крушке', *јесенка* '= јесењача', *кадуманка* 'врста крушке', *леонка* 'врста крушке', *лимонка* 'врста крушке или јабуке жуте као лимун', *решетарка* 'врста крушке', *тепка* 'врста крушке која се једе тек кад угњили; крушка дивљака', *тептедарка* 'врста крушке',¹⁶ *шећерка* 'врста крушке слатког плода') и 10 деадјектива (*госпођинка* 'врста крушке која сазрева о Госпођиндану', *крвавка* 'а. бресква црвена меса, б. врста црвенкасте крушке', *мирисавка* 'она која је мирисава (обично о воћу), која мирише (јабука, крушка, дуња, грожђе)', *петровка* '= петровача = петровњача', *печенка* 'врста крушке', *питомка* 'питома јабука или крушка (за разлику од дивљаке)', *руменка* 'крушка црвене боје', *царевка* 'врста крушке', *црвенка* 'а. врста црвене јабуке, б. врста црвене крушке', *штедљивка* 'врста јабуке и крушке'). Занимљиво је да међу забележеним дериватима само први има потврду код Клајна, али друкчијег значења (Клајн,

¹⁶ Н. Јошић као мотиватор ове лексеме идентификује турцизам *тефтедар* 'секретар, порезник' (Јошић, 2013: 135).

2003: 106), што још једном крајње илустративно показује да су фитоними област која је неретко занемарена у дериватолошким анализама.

Међу десупстантивима можемо издвојити четири чији је мотиватор страног порекла, понекад замућеног значења (*бергамка*, *кадуманка*, *жерменка*, *леонка*), што по свој прилици указује и на страно порекло датих сорти.¹⁷

2.3.20. Суфиксом **-лија** изведене су две именице: *топузлија* ('врста крушке') и *шербетлија* ('врста слатке јабуке или крушке'), које су такође (исп. Ајџановић, 2018: 239) потврда да се дати формант 'никада није спајао са чисто домаћим основама, него само са одомаћеним турцизмима или другим именицама страног порекла' (Клајн, 2003: 145). Другим речима, забележени деривати могу бити поименичени турски придеви подвргнути адаптацији у српском, или се пак може радити о додавању адаптираног турског суфикса на већ одомаћене турцизме *топуз* и *шербет*.

2.3.21. У деривату *медник* ('врста крушке') идентификовали смо суфикс **-ник**. Међутим, имајући у виду чињеницу да наспрам именице *мед* постоји и одговарајући придев *медни*, -а, -о, који би не само обликом већ и значењем могао испунити улогу мотиватора, не можемо искључити ни, иначе у оваквим образовањима честу, могућност да је у питању суфикс **-ик** додат на придевску основу. Ипак, предност дајемо првој анализи.

2.3.22. Продуктивни суфикс **-ница** забележен је у двама десупстантивима (*квасница* 'врста крушке' < *квас* 'квасац', *медница* 'врста крушке' < *мед*). Међутим, што је у потпуности у сагласности с пореклом овог сложеног суфикса, и овде се може јавити недоумица која је последица двоструке мотивације, те се као могући мотиватори могу навести придеви *квасни*, -а, -о и *медни*, -а, -о, на које је додат формант **-ица**.

2.3.23. Сложени суфикс **-њача** налазимо у трима дериватима: десупстантиву *јагодњача* ('врста ране крушке') и деадјективима *озимњача* ('= озимача') и *петровњача* ('= петровача = петровка').

2.3.24. Постојање суфикса **-овача/-евача**, такође сложеног, није до краја извесно, јер се речи са тим финалним сегментом могу извести и од одговарајућих придева на *-ов/-ев* (Клајн, 2003: 66). Међутим, у примеру *шећеровача* ('врста крушке слатког плода') ипак ћемо идентификовати управо тај суфикс, не само из семантичких разлога ('врста крушке слатког плода' >

¹⁷ О томе в. више у Јошић, 2013.

’крушка слатка као шећер’) већ и зато што је одговарајући придев *шећеров*, -а, -о сразмерно редак.

2.3.25. Суфикс **-ѡвка** везује се првенствено за именичке основе (Клајн, 2003: 146). Нажалост, не можемо са сигурношћу утврдити да ли је то случај и у примерима *кимовка* (’врста крушке’), *клаповка* (’врста крушке’) и *поатовка* (’врста крушке’), јединим из наше грађе у којима смо препознали дати суфикс. Крајње уопштене речничке дефиниције, као и чињеница да се у Јошић, 2013 ова именовања не дају (*клаповка*, *поатовка*), или се пак то чини само у оквиру преузетог примера (*кимовка*) – нису нам помогле у евентуалном разрешавању недоумице.

2.3.26. Деминутивни суфикс **-уљ(а)к** неретко се јавља у образовањима с благим пејоративним значењем (Клајн, 2003: 29), којег, међутим, нема у девербативу *висуљак* (’врста сочне крушке’). Оно што је занимљиво, уколико се упореди речничка дефиниција и значење мотивног глагола *висити*, јесте то што у именовању ове врсте крушке као мотивациони импулс није употребљена неуобичајена сочност плода, већ њен изглед: како наводи Јошић (2013: 83), код воћа дугачке петелјке или плода издуженог при петелјци управо је честа мотивација глаголом *висити*.

2.3.27. Суфикс **-уљка** не даје се у Клајн, 2003, али у примеру *мушкатуљка* принуђени смо управо њега да издвојимо (*мушкат* + *-уљка*), како се то, уосталом, чини и у Јошић, 2013: 174.

2.3.28. Последњи од идентификованих суфикса јесте **-уша**, који се јавља у двама лексемама: деадјективу *мекуша* (’промрзла јабука; угњила крушка’) и десупстантиву *тамјануша* (’врста крушке’).

2.4. Будући да механизми који су довели до номинације крушке нису увек лако одредиви, а неретко нам и поред свег труда остају неухватљиви, анализу ћемо извршити само на оним дериватима код којих је јасан механизам који је довео до именовања.

2.4.1. На првом су месту по својој бројности, нимало неочекивано – имајући у виду не само основну намену сваког воћа, па тако и крушке, већ и стање које смо забележили код јабуке (исп. Ајџановић, 2018) – називи који су мотивисани временом дозревања или конзумирања плода крушке: укупно их је 23 (*видовача*, *господњача*, *госпођинка*, *жетвенка*, *житњача*, *зимаја*, *зимњача*, *ивовача*, *илињача*, *јагодњача*, *јесенка*, *јесењача*, *јечмача*, *јечмењача*, *михољача*, *озимача*, *озимњача*, *петровача*, *петровка*, *петровњача*, *позница*, *пишеничарка*, *раница*). И овога су пута мотиватори кључни временски

оријентира у животу некадашњег човека: значајни верски празници, имена годишњих доба и период вршења најзначајнијих пољских радова.

2.4.2. Наредна група, упола малобројнија од претходне (12), јесте она коју сачињавају именована мотивисана бојом плода (спољашњом или унутрашњом) или шарама на њему (*жутина, жутица, крвавка, лимунка, лубеничарка, пегавица, пастрмка, руменка, сивенка, црвенка, црвењача, шареника*). Занимљиво је да се као подједнако чести мотиватори јављају придеви *жут*, -а, -о и *црвен*, -а, -о, иако се потоњи, барем код лаика, обично не везује за крушку.¹⁸

2.4.3. На трећем су месту по продуктивности, с укупно 10 потврда, називи мотивисани обликом и изгледом плода (*квргаја, звонача, округлица, поморанџиница, тиквара, тиквењача, тиквичарка, тиквичица, топузлија, топузара*). Интересантно је да се као ентитет с којим се пореди крушка неуобичајено често јавља тиква/тиквица.

2.4.4. Назива заснованих на укусу плода има свега девет, при чему се међу њима својом бројношћу истичу они којима се означава воће изразито слатког укуса, за чије су дочаравање узете намирнице и иначе познате по својој сласти: мед (*медник, медница, медањача, медњак*), шећер (*шећерка, шећеровача*) и шербет (*шербетлија*). С друге стране, за дочаравање непријатног/неуобичајеног укуса послужили су квасац (*квасница*) и типса (*типсара*).

2.4.5. Седам деривата означава сочност и текстуру плода (*водењак, водењача, камењача, маслара, масларка, пљускавац, пљуцара*). Занимљиво је да лексема *камењача* не означава, како би се на први поглед дало помислити, крушку тврдог плода,¹⁹ већ крушку која у свом ткиву има камене ћелије груписане у чвориће (Јошић, 2013: 103).

2.4.6. По четири деривата представљају називе мотивисане величином и масом плода, пре свега већим од уобичајених (*дробника, фунтарка, царевка, шакача*), те његовим снажним, пријатним мирисом (*мирисавка, мушкатаљка, тамјаника, тамјануша*), док по три именована своје постојање дугују пореклу крушке (*жерменка, решетарка, шаманка*), стању плода (*мекуша, огњилача, тепка*) и дебљини/тврдоћи коре (*кожарка, тврдија, тврдокорка*).

¹⁸ Н. Јошић (2013: 78) као мотивациони импулс у деривату *лубеничарка* наводи црвену боју зрелог плода крушке, па се и код примера *руменка, црвенка* и *црвењача* може радити о истом типу именована.

¹⁹ Исп. поредбени фразем *тврд као камен*.

2.4.7. Коначно, неуобичајен изглед плода (*висуљак, криводришка*) и стабла (*крушчић, трновача*) јављају се као мотиватори у по два случајевима, а начин раста биљке само једном (*питомка*).

2.5. Када је у питању деривациони потенцијал лексеме *крушка*, показује се да је он сразмерно скроман, чак и мањи од оног код *јабуке* и *шљиве*: ова лексема је непосредно или посредно мотивисала свега 15 деривата, од чега девет првостепених суфиксалних (*крушик, крушина, крушкара, крушкаст, -а, -о, крушкин, -а, -о, крушкица, крушков, -а, -о, крушчић, крушчица*) и четири другостепена суфиксална деривата (*крушковац, крушковача, крушковица, крушковица*),²⁰ те по један суфиксално-префиксални (*закрушковити се*) и сложено-суфиксални (*крушколик, -а, -о*).

3. ЗАКЉУЧАК

3.1. Претпостављено богатство назива за крушку, као и разноврсност инвентара употребљених суфикса и творбених модела, које смо очекивали и пре саме анализе прикупљене грађе, не само поучени искуством с именовањем јабуке и шљиве, у потпуности су се потврдили. Наиме, међу 109 назива за овог представника породице ружа свега су три немотивисана, исто толико је композита, док је забележен и један семантички дериват. Остали су називи добијени додавањем чак 29 суфикса на различите основе, пре свега придевске (47), а потом именичке (45) и, скоро само по изузетку, глаголске (четири).²¹

3.2. Уколико ове резултате упоредимо с онима до којих смо дошли бавећи се именовањем јабуке и шљиве, видећемо поједине сличности, али и разлике. Међу прве спада податак да се у номинацији свих трију врста воћа као најпродуктивнији јављају исти суфикси (*-ача* и *-ка*), а међу друге чињеница да су јабука и крушка упоредиве с обзиром на број именовања датих у РМС (124 : 109), док је број назива за шљиву осетно мањи (56). С друге стране, инвентар суфикса је највећи код крушке (29), док је онај код

²⁰ Оваква творбена анализа резултат је значења која се дају у РМС.

²¹ Наравно, ове бројеве треба узети пре свега као оријентационе, не само зато што у шест наврата нисмо идентификовали мотиваторе већ и зато што се двострука мотивација јавља као незаобилазан пратилац сваке творбене анализе урађене на већем корпусу.

јабуке и шљиве, без обзира на велику разлику у броју деривата којима се именују ове две врсте воћа, скоро једнак (22 : 18).

3.3. Када су у питању особине које су иницирале номинацију, међу посматраним називима за воће лако се да уочити опозиција: називи за крушку и јабуку су по много чему настали по истом обрасцу, неретко се чак једном истом речи означава и јабука и крушка, док им се именована за шљиву супротстављају, мада се и ту могу јавити заједнички називи, нпр. за шљиву и јабуку (*белица, восковача, говеђача*), односно шљиву и крушку (*белица, трновача*). Заправо, док је првима најчешћи мотивациони импулс време дозревања плода, а потом његова боја, код шљиве су то облик плода, као и његова структура, текстура и сочност, док је међу називима мотивисаним временом дозревања присутан само један (*пасјача* 'врста шљиве која дозрева лети (о пасјим данима)'). Осим тога, за разлику од именована крушке и јабуке, код шљиве у потпуности изостају именована мотивисана укусом плода биљке. С друге стране, само су код јабуке присутни називи који су мотивисани наменом и употребом плода (*божићница, колачара, колачарка, поскурњача, посластичарка, титралица*), чиме се јасно показује јединствено место које ово воће заузима у српској традиционалној култури.

3.4. Такође, иако смо у Ајџановић, 2018 претпоставили да пожељне особине јесу оне које најчешће генеришу деривацију у именовану воћа уопште – како заиста јесте код јабуке и, како сада видимо, крушке – код шљиве се показало да то није нужно тако (исп. нпр. *бабурак, криваја, кривач, пасуљара, пурак, пуркача, рогач*).

3.5. Коначно, на примеру назива за воће види се да семска структура лексема у њиховим основним реализацијама није нужно сразмерно пропорционална бројности и структури деривационог гнезда те лексеме, као што то није ни значај који лексемама означени ентитети имају у човековом појмовно-вредносном систему (исп. Гортан-Премк, Васић & Недељков, 2003: 9). Наиме, иако се лексема *јабука* у РМС даје са чак седам различитих значења, она мотивише свега 21 изведеницу, међу којима се налазе само првостепени и другостепени суфиксални деривати. С друге стране, двозначна *крушка* има наспрам себе 15 деривата, међу којима се јавља и по један сложене и префиксално-суфиксалне структуре. Једнозначна *шљива* пак твори гнездо са чак 36 чланова, међу којима се налази и један трећестепени суфиксални дериват, као и пет композита, чиме се њена творбена потентност показује и као структурно разноврснија него она код *јабуке* и *крушке*.

Milan C. Ajdžanović

NOMINATION OF *PEAR* IN THE *DICTIONARY OF SERBO-CROATIAN LITERARY LANGUAGE*

Summary

This paper deals with derivated nouns denoting pear which are found in the six-volume *Dictionary of Serbo-Croatian Literary Language* published by Matica srpska and Matica hrvatska. The analysis has shown that the analyzed derivatives are quite abundant (109), which is in accordance with the importance of the pear in Serbian traditional culture. Also, the nouns are derived with as many as 29 different suffixes, among which the most productive ones are *-ača* and *-ka*, two highly productive suffixes in Serbian word formation. Additionally, the most productive traits that gave rise to nominating *pear* are those concerning the season of maturation and harvest and the color of the pear.

Key words: pear, *Dictionary of Serbo-Croatian Literary Language*, suffixal derivatives, semantic-derivative analysis.

ЛИТЕРАТУРА

- Ajdžanović, M. (2008). *Funkcionalno opterećenje sufiksa za obeležavanje osoba*. Novi Sad: Filozofski fakultet. (knjiga objavljena na ćirilici)
- Ajdžanović, M. (2018). Nominacija jabuke u Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*. Knjiga XLIII-2: 233–244. Novi Sad: Filozofski fakultet. (članak objavljen na ćirilici)
- Babić, S. (1986). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku (Nacrt za gramatiku)*. Zagreb: ČGP Delo.
- Dragičević, R. (2001). *Pridevi sa značenjem ljudskih osobina u savremenom srpskom jeziku (Tvorbena i semantička analiza)*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. (knjiga objavljena na ćirilici)
- Gortan-Premk, D., Vasić, V. & Nedeljkov, Lj. (2003). *Semantičko-derivacioni rečnik, Sveska 1: Čovek – delovi tela*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku. (knjiga objavljena na ćirilici)
- Jošić, N. (2013). *Voćarska leksika i terminologija u srpskom jeziku* (doktorska disertacija). (knjiga objavljena na ćirilici) Preuzeto sa <http://doiserbia.nb.rs/phd/fulltext/BG20131025JOSIC.pdf>
- Klajn, I. (2003). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku, Drugi deo, Sufiksacija i konverzija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU. Novi Sad: Matica srpska. (knjiga objavljena na ćirilici)

- Nikolić, M. (2000). *Obratni rečnik srpskoga jezika*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU – Palčić. Novi Sad: Matica srpska. (knjiga objavljena na ćirilici)
- Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika (1967–1976)*. Novi Sad: Matica srpska. Zagreb: Matica hrvatska. (rečnik objavljen na ćirilici)
- Vuksanović, R. (2016). Simbolika jabuke u srpskoj tradicionalnoj kulturi. *Politika*. Preuzeto sa <http://www.politika.rs/sr/clanak/369804/Simbolika-jabuke-u-srpskoj-tradicionalnoj-kulturi>